

31. Соколов О.М. Семантика и парадигматика категории фазисности русского глагола // Проблемы лексической и категориальной семантики / Отв. ред. О.М. Соколов. – Симферополь: СГУ, 1982. – Вып. 2. – С. 3-18.
32. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вища шк., 1997. – 493 с.
33. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
34. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енциклопедія імені М.П. Бажана, 2000. – 752 с.
35. Черткова М.Ю. К вопросу о семном составе совершенного вида // Русский глагольный вид в прикладных исследованиях: Сб. статей. – М.: Ин-т им. Пушкина, 1994. – С. 20-25.
36. Шелякин М.А. Основные проблемы современной русской аспектологии // Вопросы русской аспектологии / Ред. кол.: М.А. Шелякин (отв. ред.) и др. – Учёные записки Тартуского ун-та. – Вып. 434. – II. – Тарту, 1977. – С. 3-22.
37. Широкова Е.Г. Русский глагольный вид как синкретичное выражение аспектуальных категорий // Русский глагольный вид в прикладных исследованиях: Сб. статей. – М.: Ин-т им. Пушкина, 1994. – С. 15-19.
38. Якобсон Р.О. О структуре русского глагола // Якобсон Р.О. Избранные работы. – М., 1985. – С. 210-221.

С.Г.Алексеева

СПОЛУЧНИКИ СУРЯДНОСТІ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ СУРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ ТА СЕМАНТИКО- СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

Систему засобів вираження сурядного зв'язку та семантико-синтаксичних відношень становлять сполучники сурядності, інтонація, граматичні форми і семантика поєднуваних компонентів. У сурядних конструкціях можуть одночасно виявлятися всі засоби сурядного зв'язку або поєднання кількох із них. Наприклад: *І в тому незлобивому шелесті лісу, і в димах, і в кожному несподіваному зламі стежки – вчувалася йому докора за те, що отак довго сюди не навідувався (Г. Тютюнник); З гурту вихопився наперед жвавий, поморщений, спечений сонцем дідок (О. Гончар).*

Роль основних засобів вираження сурядного зв'язку та сурядних відношень традиційно належить сполучникам сурядності. Сполучник визначається як незмінюване службове слово, яке виражає синтаксичні зв'язки речень або слів і семантико-синтаксичні відношення між ними, причому вираження синтаксичного зв'язку є його основною функцією [6, 585].

Метою роботи є визначення функціональних особливостей сполучників сурядності; встановлення взаємозв'язку між їх семантикою та граматичними властивостями; дослідження конструктивних характеристик сполучників сурядності як засобів організації і вираження сурядного зв'язку та смислових відношень; з'ясування функціонально-семантичних особливостей сполучникових конкретизаторів та аналогів.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі системного аналізу сполучників сурядності з урахуванням їх семантичних і конструктивних властивостей, класифікації лексичних конкретизаторів та аналогів сполучників за особливостями функціонування і здатністю семантично диференціювати відношення.

О.М. Пешковський визначив, що введення у речення сполучника є введенням у нього сурядності або супідрядності. Порівнюючи сполучення „боюсь його батька” і „боюсь його і батька”, „боюсь його або батька”, „боюсь не його, а батька”, він зазначив, що однакові відмінкові форми іменника за відсутності сполучника включені одна в іншу, вступають у підрядні відношення (боюсь батька, батька його), а за наявності сполучника – супідрядні дієслову (боюсь його, боюсь батька) [4, 393,394].

М.Н. Майданський вважав сполучник не головним засобом змістового зв'язку, а засобом обслуговування, формальним виявом. Помилку О.М. Пешковського він вбачав у тому, що той розглядав сполучник як причину, а не наслідок [3, 176].

Із наведених характеристик сполучника стає очевидним, що роль сполучників не можна ні абсолютизувати, перебільшувати, ні применшувати. Сполучник, безперечно, бере участь у формуванні і вираженні відношень між компонентами, його семантика індивідуалізує конструкцію в цілому, однак його вибір може залежати від суб'єктивно-авторської комунікативної мети повідомлення або зумовлюватися семантикою компонентів, які виражають певне семантико-синтаксичне відношення. Наприклад: *А так, ніби бачу й не бачу, сниться не сниться, мариться не мариться* (О. Гончар) – власне єднальні відношення зі значенням одночасності між сурядними компонентами, оформлені сполучником І (Й) та безсполучниково, можуть трансформуватися у будь-який інший тип сурядних відношень (зіставні, протиставні, розділові) залежно від задуму автора за допомогою відповідних сполучних засобів: *бачиться (а, але, або) не бачиться, сниться (а, але, або) не сниться, мариться (а, але, або) не мариться*. Можливість такої трансформації зумовлює також лексико-граматична тотожність компонентів. У реченні: *Але та іскра тліла, не вгасала, а розгорілася* багаттям ясним і освітила темную темноту (Леся Українка) – відношення між поєднаними компонентами допускають трактування як єднальних, зіставних, протиставних: **тліла** (*i, а, але*) **не вгасала** (*i, а, але*) **розгорілася**, але унеможливають розділові відношення: **тліла, або не вгасала, або розгорілася**.

Загальноприйнята класифікація сполучників сурядності враховує їх семантику, але залишає поза увагою конструктивні властивості, порушуючи цим органічний зв'язок двох складових синтаксичної природи сполучника. Семантична близькість сполучників, на думку А.Ф. Прияткіної, не виключає відмінності їхніх синтаксичних властивостей, а групування сполучників за семантичними ознаками приховує, стирає відмінності між окремими формальними різновидами сурядності [5, 8]. Наприклад, сполучник ТА може бути семантично подібний до єднальних сполучників: *Вона за морем синім,*

за бором за старим, вона зрідні *пустиням та бурям* степовим (М. Рильський); ТА=І, або до протиставних: *Була колись гетьманщина, та вже не вернеться* (Т. Шевченко); ТА=АЛЕ. Сполучник АБО може функціонувати у значенні розділового: *Пішов би в колгосп на нараду або на засідання виконкому – чоботи несправні...* (Г. Тютюнник); чи пояснювального: *Найцілющим вважалося зело, віднайдене до сходу сонця, або „при росі”* (В. Скуратівський); АБО=ТОБТО. Здатність однакових сполучників входити до складу різних у семантико-синтаксичному плані сурядних конструкцій доводить відсутність у них наперед визначеної конструктивної характеристики.

Сполучники сурядності виконують спільну граматичну функцію, яка полягає не тільки у вираженні синтаксичного зв'язку, а й у вираженні однакового відношення двох поєднаних компонентів до третього і найвиразніше реалізується сполучником І. Є.М. Ширяєв визначає її як І-функцію [7, 52]. Крім того, спільна І-функція сполучників сурядності виявляється також у вираженні ними власне єднального значення, основним носієм якого є сполучник І. Однак кожний сполучник сурядності (зокрема І) має власну граматичну семантику й окреслене коло часткових значень, які зливаються із загальним граматичним значенням, накладаються на нього і формують певний тип смислових відношень між поєднаними компонентами: АЛЕ – І-функція + протиставлення, АБО – І-функція + розділовість, І – І-функція + єднальність (власне єднальність, єднальність з перелічуваністю, поширюваністю, заперечністю, наслідковістю). Наприклад: *Знадвору увійшла Одарка – вироблена, але чепурна ще жінка* з чорними од землі руками (Г. Тютюнник): жінка вироблена, і але чепурна (єднальність з протиставністю); *Вона – не тільки тема вірша або картини, – в ній є висоти незміримі й святі глибини* (М. Рильський): тема вірша і або картини (єднальність з розділовістю); *є висоти й глибини* (власне єднальність). Ми виходимо в сліпу вітряницю, залишаючи за собою в кімнаті і світло, і тепло, і людську ласку (О. Гончар): залишаючи і світло, і тепло, і ласку (єднальність із перелічуваністю).

Отже, з одного боку, сполучники сурядності позбавлені реального (поняттєвого) змісту і мають лише формально-граматичну семантику, яка реалізується або в їх синтаксичній функції, або в загальному недиференційованому значенні відношення. З іншого боку, вони, за словами В.В. Виноградова, несуть істотне семантико-синтаксичне навантаження, переобтяжені значеннями. [1, 577-592].

Неоднозначність або однозначність сполучників сурядності зумовлює їх здатність до семантичної диференціації. Неоднозначні сполучники можуть набувати функціональної взаємозаміни як синонімічні, а отже, втрачають здатність семантично диференціювати відношення між компонентами, які ними поєднуються. Вони переважно одномісні, можуть бути повторюваними, вживаються у конструкціях з недиференційованими, семантично і синтаксично рівнозначними компонентами. До сполучників цього типу належать І, А, АЛЕ, АБО, ТА (в значенні І або АЛЕ) та їх синоніми, які,

виражаючи загальні значення: єднальне, зіставне, протиставне, розділове, об'єднуються спільним значенням, тобто є типовими основними носіями І-функції (єднальної). Семантична диференціація відношень відбувається у контексті зумовлюючись значеннями поєднаних компонентів та конкретизаторів при сполучниках.

Сполучник ТА, синонімічний зі сполучником І, виражає загальне єднальне значення: І здається: зараз гість прибуде *із далеких та ясних* країв (М. Рильський); *Холодом і яблуками* пахне ганок (О. Стефанович); а синонімічний зі сполучником АЛЕ, виражає протиставне значення: І поснули *швидко, та не надовго* (Панас Мирний); Солдат біля кулеметів був зовсім *молоденький* парубійко, *але пиховитий і грізний*, сповнений відчуття величі свого „райху” (І. Багряний). Об'єднані спільною І-функцією, сполучники ТА, І; ТА, АЛЕ виявляються взаємозамінними: *холодом і (та) яблуками; із далеких та (і) ясних; молоденький, але (та) пиховитий і грізний; швидко, та (але) не надовго*; а певний тип відношення формується і визначається семантикою поєднаних компонентів: *із далеких та ясних* (єднальні відношення між семантично близькими, синонімічними компонентами); *швидко, та не надовго* (протиставні відношення між семантично протиставлюваними компонентами).

Сполучник А, виражаючи зіставні відношення та виконуючи І-функцію, може заступатися іншими сполучниками сурядності: Деся мудрим сном в архівах спали книги, ми ж з них хіба палили цигарки, *піврусини, а напівпеченіги* – наш навіть сміх був хмурий і гіркий (Є. Маланюк) – *піврусини (і, але, або) напівпеченіги*. Семантика компонентів дозволяє встановити будь-який тип відношень. Однак наявність при одному з компонентів заперечної частки НЕ звужує коло сурядних відношень між ними до єднальних та протиставних або тільки єднальних, виключаючи розділові, що підтверджується можливою взаємозаміною сполучників: Любилася, кохалася, а серденько мліло: воно *чуло* недоленьку, *а (і, але) сказати не вміло* (Т. Шевченко); Покійниця добра була людина: вік з нею *зжили, а (і, але) не билися, не лаялися* (Панас Мирний).

Розділові сполучники АБО, ЧИ, ТО...ТО не заступаються іншими неоднозначними сурядними сполучниками, однак входять до цього типу через властиву їм І-функцію. Щоправда, ця функція послідовно виявляється тільки при відношенні чергування. Наприклад: А ми впродовж усіх століть *то хлібом платимо, то кров'ю!* (Г. Чубач); ...а ми, зацікавлені, слухаємо, слухаємо його *давні чи не зовсім давні історії*, що так заповнюють дитячу душу (О. Гончар): *то (і) хлібом платимо, то (і) кров'ю, давні чи (і) не давні*. У конструкціях із відношенням взаємовиключення І-функція цих сполучників є гіпотетичною (можливі обидва або кілька компонентів, але насправді буває лише один): Одні казали, що, мабуть, вона себе в глибокому *ставку або в колодязі* поховала (Панас Мирний); Як добре по хрусту гілки, по шереху трав у смєреччі вгадуть: *лисиця чи білка, чи заєць* дався на втечу (О. Стефанович); можливо і в ставку, і в колодязі; можливо і лисиця, і білка, і заєць, але наявне щось одне.

Однозначні сполучники (НЕ...А, ХОЧ...АЛЕ, НЕ ТІЛЬКИ...АЛЕ Й, НЕ ЛИШЕ...А Й, ЯК...ТАК, НЕ ТО ЩО...А Й, ТА Й, ТА ЩЕ Й, А Й) переважно двомісні (крім приєднувальних), здатні семантично диференціювати компоненти та виражають різні типи невластивих єднальних відношень між ними. Наприклад: Не вір, вродливко, Лісунові: **не вирій** носить він, **а вир** (О. Стефанович); заперечно-протиставні відношення; Та вже **хоч** вони **і гарні люди**, **а** тобі **не рівня** (О. Стороженко); протиставно-допустові відношення; Жили ми в те врем'я **хоч і не так як люди**, **ну та все ж не старцювали** (Г. Тютюнник); протиставно-єднальні відношення з відтінком компенсації; Прийшла темінь і затулила од старої **не тільки сонце**, **а й** оті нерясні *спогади*, бо ніщо вже їх не будило (Г. Тютюнник); Про жнива існує безліч оповідей **як у художній**, **так і в науковій** літературі (В. Скуратівський); градаційно-зіставні відношення; ...а згодом – ніби в покару за гріхи молодості – сама з болем шукала **не те що мости**, **а хоч** найхисткішої *кладочки* назад (О. Гончар); градаційно-розділові відношення з відтінком допустовості; У хаті було душно *від* натопленої *печі*, що аж поруділа, потріскалася в коминах, **а ще від тісноти**, *горілки й гарячих страв* (Г. Тютюнник); приєднувальні відношення; ...бо хто ж то знає, що воно *руським та ще й городським* більш до вподоби (Г. Тютюнник); приєднувально-градаційні відношення.

Ці сполучники, семантично виділяючи один з поєднаних компонентів, подібно до неоднозначних, позбавлені наперед визначеної конструктивної характеристики. Наприклад, приєднувальний (за семантичною класифікацією) сполучник ТА Й виступає у конструкціях, які виражають власне приєднувальні відношення: Чи я винна, чи щось інше, **я не знаю та й не хочу знати** (В. Винниченко); приєднувально-наслідкові відношення: Огонь у печі *тлів, тлів* – **та й згас** (Панас Мирний); приєднувальні відношення з відтінком раптовості, швидкої зміни подій: *Натяг* найменший батькового *лука* **та й став царем** всієї тут землі (Л. Костенко). Семантику відношень у конструкціях, крім сполучника, формують також значення компонентів, порядок їх розташування, можливі конкретизатори.

Неоднозначні сполучники набувають здатності семантично диференціювати компоненти і відношення між ними, якщо виступають не самотійно, а поєднуються в один засіб зв'язку. Наприклад: Місцями він заплющував очі й ішов наосліп у забутті, *в гарячковому*, **але й у радісному**, маренні (І. Багрянний); АЛЕ – протиставні відношення, АЛЕ Й – протиставно-єднальні; Часом навіть бідак, якому б місце у комуні давно, *піднімається* сюди з позиченим збіжжям на спині, **а проте не полишає надії** колись поставити тут власного вітряка... В. Земляк); А – зіставні відношення, А ПРОТЕ – протиставно-допустові.

На особливу увагу заслуговують конкретизатори у складі сполучників або при них та аналоги сполучників, їх еквіваленти, які також беруть участь у вираженні зв'язку. У цій ролі можуть виступати частки, модальні слова, прислівники, займенники, які функціонально наближаються до сполучників

через морфологічну незмінність. Такі елементи сприяють семантичній диференціації компонентів та відношень між ними.

За особливостями функціонування їх можна поділити на такі групи:

1) конкретизатори, які входять до складу сполучника, утворюючи складений двомісний, рідше одномісний, сполучник. Наприклад: ...щоб топила в лежанці **не лише** про сирі стіни, **а й** для душку (Г. Тютюнник); А головне – він і сам не вірив уже **не тільки** нікому, **але й** самому собі (І. Багрянний); Із наших робочих **як не** один хто-небудь, **так** другий підійде й питає нишком мене про нього... (О. Гончар); ...простати свої ідеї та працювати **не то** в свято, **але й** у будень (М. Коцюбинський); Говорять таку плату, мов справді їх хто наймає **та ще й** просить, наймаючи (Панас Мирний); Але мені здається, що вона побувала в компанії есерів, **а то й** прямо анархістів (В. Винниченко);

2) обов'язкові конкретизатори при сполучнику, його уточнювачі, які разом зі сполучником формують певний тип відношення, і тому видалення їх руйнує зміст конструкції в цілому. Наприклад: ...чверть населення України взагалі не читає газет, **а тим паче** журналів («Літ. Україна»); Лишиш, княже, плач по собі невтішний братам своїм, і родині, і дружині своїй, **а найбільше** мені (В. Шевчук); ...кожне плем'я переживає свою історію епохи злету й занепаду, **а поготів** циганське (В. Земляк); (розрізнявальньо-єднальні відношення); Ковтнули Дарія степами, **а потім** вроздріб потовкли (Л. Костенко); ...і він зробився спочатку довгий і плесковатий, **а згодом** знов покруглішав (Г. Тютюнник); (розрізнявальньо-єднальні зі значенням послідовності); В. Лазарука відзначено за багаторічну плідну діяльність на літературній ниві, поетичні збірки..., книжки..., **а також** численні публіцистичні виступи на захист природи рідного краю («Літ. Україна»); (приєднувальні відношення); Відтоді Ляля щотижня, **а іноді й** двічі на тиждень приходила в крігелазарет (О. Гончар); (приєднувальньо-градаційні відношення); А як не пустять, то треба якось передати записку, **а краще всього** на словах (В. Винниченко); Щось чекає їх обох, можливо, навіть тоді, коли дійдуть до кінця цієї вулиці, **а може**, до кінця цього дня (В. Шевчук); (градаційно-розділові відношення); Цієї хвилини – зустріти схід сонця, **а отже й** день Івана Купала – люди чекали з особливим нетерпінням (В. Скуратівський); (єднально-наслідкові відношення).

Обов'язкові конкретизатори семантично диференціюють компоненти конструкції та відношення між ними. Без цих уточнювачів руйнується сама конструкція. Пор.: газет, **а тим паче** журналів і газет, **а журналів**; ковтнули, **а потім** потовкли і ковтнули, **а потовкли**; записку, **а краще всього** на словах і записку, **а на словах**;

3) факультативні конкретизатори при сполучнику, які, формуючи разом з ним відношення, надають останньому певного відтінку. Вилучення їх не руйнує конструкції в цілому, але призведе до змін у семантиці відношення. Наприклад, протиставно-єднальні відношення: Отож своїм першим найяскравішим **порівнянням і водночас** найзворушливішою філософською **сентенцією** античність завдячує листкові (А. Содомора); Уже десятки раз

вона *мусила давати* різним людям хабарі, більші й менші, *і, проте*, досі *не могла* до цього *звикнути* (О. Гончар); ...*брав* святу купіль, *а водночас не забував* і про свою негасиму печаль (В. Шевчук); добираючи харчів *простих, дешевих, але zarazom і поживних* (В. Підмогильний); єднально-розрізнявальні відношення: Серьожа в стражданнях *ніби змужнів і навіть виріс* фізично (О. Гончар); Якщо, скажімо, *про жнива й особливо обжинки...* маємо чимало пісень обрядового характеру, то зажинкових обмаль (В. Скуратівський); єднально-наслідкові відношення:...хай іноді занадто *запальний і тому не гарантований* від промахів молодості... (О. Гончар). В аналізованих конструкціях з одномісними сполучниками факультативні конкретизатори семантично розрізняють компоненти, ускладнюючи відношення, а при їх вилученні зазначені типи відношень зміняться на власне єднальні або протиставні між семантично недиференційованими компонентами (*порівнянням і сентенцією; про жнива й обжинки; запальний і не гарантований; брав, а не забував; дешевих, але поживних*).

У конструкціях з приєднувальними та двомісними сполучниками, де компоненти семантично диференційовані, ці конкретизатори істотно не впливають на семантику відношень, однак підкреслюють смислову перевагу компонента, при якому вживаються. Наприклад: Страшний був чоловік Олексій Іванович *та ще до того й могутий* (Панас Мирний); (приєднувальні відношення); ...*проте це її не лише* не пригнічувало, *а, навпаки, зміцнювало* (О. Гончар); *Не тільки* товариші й друзі, *а й взагалі свої* не приходили... (І. Багрянний); (градаційно-зіставлявальні відношення); *Я не* допомагаю, *а майже виношу* її вгору на руках (Г. Тютюнник); ...що ген, далеко-далеко, рухалися теж безкраєю черідкою, *але не* на захід, *а таки на схід* (І. Багрянний); ...часто мені здається, що справдешнє моє покликання *не* жити в цьому світі, *а тільки спостерігати* його (В. Шевчук); Ти *не* прийдеш, *не* прилетиш – *і тільки* дальніми піснями в моєму серці *продзвениш* (М. Рильський); *Не* зненависть і *не* жаль, *а скоріше* огиду викликала в ній Королькова (О. Гончар); (заперечно-протиставні відношення). Зрідка у ролі факультативного конкретизатора може виступати вставлена конструкція. Наприклад: А так лише *пороздирали руки, позабивали коліна, подерли халати і – що найприкріше – пошкодили рацію* (О. Гончар).

При сполучнику одночасно можуть вживатися кілька конкретизаторів, один із яких – обов'язковий – виявляє тенденцію до злиття зі сполучником, а другий – факультативний – притягується сполучником як додатковий уточнювач. Наприклад: Страждання від кохання – це ще біда невелика, *а іноді навіть* приємна (В. Винниченко); невелика, *а* приємна – конструкція з самостійним сполучником асемантична; невелика, *а іноді навіть* приємна – обов'язковий конкретизатор НАВІТЬ разом зі сполучником А формують розрізнявально-єднальні відношення, а факультативний уточнювач ІНОДІ додає цим відношенням обмежувального відтінку;

4) аналоги, еквіваленти сполучників – слова, функціонально подібні до сполучників, які зберігають при цьому власні лексико-граматичні ознаки. Наприклад: *Не* стара з обличчя, *лише* надміру змучена турботами й горем...

(І. Багрянний); ...Данько *не* став його будити, **лишень** тихо поцілував у спітніле чоло... (В. Земляк); Марина мовчить, **тільки** душею мліє... (Панас Мирний); Чіткого сюжету нема, оскільки у кожному регіоні, **навіть** в окремих селах, були свої специфічні відмінності (В. Скуратівський); Старий уже не з прикритим докором, а значно м'якше, **скоріше навіть** вибачливо загомоне до нас (О. Гончар); Він хитнувся, трохи не впав, **отже** встояв і наче бадьоріше підійшов до полу... (Панас Мирний).

Крім службових слів, сполучниковими еквівалентами можуть виступати фразеологічні одиниці, які виконують функцію зв'язку. Наприклад: ...тоді як наш філософ знайшов своє нове ім'я **мало сказати** доречним, *а навіть* доконче необхідним... (В. Земляк).

У більшості випадків службові слова, визначені вище, розглядаються як власне сполучники, з чим не погоджується проф. А.Ф. Прияткіна, наголошуючи на закріпленій синтаксичній позиції сполучника, його монофункціональності та спеціалізованості, не властивих часткам та модальним словам у функції сполучників [5,11-12]. Не заперечуючи цю думку, вважаємо, однак, що комплекси типу **НЕ ЛИШЕ...А Й, НЕ ТІЛЬКИ...АЛЕ Й, ЯК...ТАК, НЕ ТО...АЛЕ Й, ТА ЩЕ Й, А ТАКОЖ, А НАЙБІЛЬШЕ, А ПОТІМ, А НАВІТЬ** можна розглядати як складені двомісні або одномісні сполучники, а функціональні аналоги типу **ЛИШЕ, ТІЛЬКИ, НАВІТЬ, ПРИЧОМУ, ТОМУ** лише умовно називати сполучниками, хоча регулярне використання їх у ролі засобів зв'язку є одним з можливих шляхів поповнення класу сполучників.

Отже, сполучники сурядності – це специфічні граматичні засоби з унікальними морфолого-синтаксичними властивостями [2, 3], спеціалізовані для виконання функції зв'язку як основний засіб, її ядро [5, 12], а однофункціональні з ними сполучникові конкретизатори та аналоги становлять периферію цієї функції..

Визначальною для сполучників сурядності є І-функція, яка властива, насамперед, неоднозначним, не здатним до семантичної диференціації сполучникам. Поза І-функцією перебувають однозначні сполучники та сполучникові комплекси з конкретизаторами, які семантично диференціюють компоненти та відношення між ними.

Семантичні і синтаксичні властивості сполучника перебувають у тісному взаємозв'язку. Значення сполучника розкривається і реалізується у певній сурядній конструкції, з урахуванням лексико-граматичних значень її компонентів.

Сполучники сурядності, самостійні в організації та оформленні сурядного зв'язку, беруть участь у формуванні семантико-синтаксичних відношень разом з іншими складовими сурядної конструкції.

Література:

1. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове): Учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 1986. – 640 с.

2. Кручинина И.Н. Структура и функции сочинительной связи в русском языке. – М.: Наука, 1988. – 212 с.
3. Майданський М.Н. Стягнене речення, або речення з однорідними членами // Мовознавство. – 1947. – №4-5. – С. 174-189.
4. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении: Учебное пособие. Изд.8-е. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 432 с.
5. Прияткина А.Ф. Союзные конструкции в простом предложении: Автореф. дис. ...д-ра филол. наук. – М., 1977. – 45 с.
6. Українська мова. Енциклопедія. К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
7. Ширяев Е.Н. Дифференциация сочинительных и подчинительных союзов на синтаксической основе // ФН. – 1980. – №2. – С. 49-55.

С.А.Байдусь

ПОЯСНЮВАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ЗІ СПОЛУЧНИКОМ ТОБТО (СЕБТО, ЦЕБТО) У СТРУКТУРІ НЕЕЛЕМЕНТАРНОГО РЕЧЕННЯ

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей семантико-синтаксичної і формально-синтаксичної структури конструкцій з пояснювальним компонентом, уведеним за допомогою сполучника **тобто (себто, цебто)**. Актуальність дослідження полягає в тому, що в українському мовознавстві названі пояснювальні конструкції спеціально не вивчалися, а погляди вчених на їхні функції трактуються неоднозначно. Спірним є й питання про віднесеність сполучників **тобто (себто, цебто)** до сурядних чи підрядних. Відомо, що О.М.Пешковський розглядав конструкції з цими сполучниками у російській мові (**то есть** (просторічний **то бышь**, застарілий **сиречь**) як такі, що виражають підрядний зв'язок. Л.А.Булаховський відніс їх до конструкцій із сурядними сполучниками. Автори граматики російської мови розглядають пояснювальні сполучники як засоби вираження недиференційованого синтаксичного зв'язку [8: 173-176]. І.М.Уздиган сполучники **або, тобто, а саме, як от** виділила як окрему групу серед сурядних сполучників [9: 422], а в «Теоретичній морфології української мови», зазначено, що сполучники **тобто, або** «становлять периферію сполучникової системи», виражаючи відношення тотожності між двома позначеннями того самого явища [1: 352]. І.Р.Вихованець такі пояснювальні сполучники кваліфікує як проміжний розряд між сурядними та підрядними [1: 586].

Зміст синтаксичного терміна «пояснення» лінгвісти пов'язують із функцією подвійного позначення того самого явища дійсності [Н.В.Кірпічнікова, Є.Ф.Морозова, А.Ф.Прияткіна, Г.П.Уханов, Н.Ю.Шведова та ін.]. За визначенням Н.В.Кірпічнікової, пояснювальною є «конструкція, що складається з двох компонентів (пояснюваного – перша частина конструкції і пояснювального – друга частина конструкції) і перебуває в пояснювальних відношеннях». Пояснювальні відношення дослідниця характеризує як відношення повного або часткового збігу змісту компонентів пояснювальної конструкції [3: 97] і наголошує на тому, що до пояснювальних конструкцій